

GYENGE ZOLTÁN

Metamorfózis

DÖMÖTÖR MIHÁLY: METAMORFÓZIS

A művészet önmagában is metamorfózis. Ha pedig átváltozás, akkor óhatatlanul legelőször Ovidius jut eszünkbe. És Nárccisz alakja. A művészetben belül Nárccisz egzempláris, magát a képi alkotást reprezentáló alak. Leon Battista Alberti 1436-ban írja a *Della Pictura* című könyvében a következőket: „Hallottam barátaim között a véleményt, hogy a költők állítása szerint a virággá változott Narcissus volt a festészet feltalálója: és minthogy a festészet minden művészet virágává vált, az egész Narcissusról szóló történet éppen ideillik. Mit mondasz, mi egyéb a festészet, ha nem magunkhoz ölelni a forrás vizének tükkrét?” Nárccisz, aki megismerni akart, valóban egzempláris (akár a megismerése, akár a művészeté), ám kétséges, hogy az ismerete mennyiben tette őt boldoggá.

A görögöket a megismerés terén ugyanis két tényező vezette. Az egyik a delphoi jósda felirata, Szókratész vezérlőelve: „Ismerd meg önmagad!” (γνώθι σεαυτόν) A másikat a hét görög egyike, Szolón fogalmazta meg: „Semmit sem túlzottan”. És ez így van rendjén. Hosszú élete lesz, ha magát sohasem ismeri meg – szól Nárccisznak a jóslat. És persze, ha nem ismeri meg a szerelmet. Ekho, a szépséges nimfa azonban mintha lehetőséget teremtené a szenvedély fellobbanására, de a tükörbe néző ifjú megpillantásával örökre továtúnik.

Az ismeret isteni adomány. A tudás kezdete a Bibliában összeütközéshez vezet az Úr és az emberpár között. Mert a tudás egy része tiltott tudás. Annak megszerzése a paradicsom elvesztését jelenti. Bűn, amely kiűzetést von maga után. Tudás és tudás között persze különbség van. A tudást el lehet érni szorgos munkálkodással. Ezt teszi a tudós, aki mára már kissé elfajzottan, mint valami versenypályán méricskéli önnön (és mások) teljesítményét.

A művész azonban más. Lényege szerint a művészet által közvetített ismeret és élmény nem mérhető. Heidegger mondta: az intelligencia mérhető, a szellem (Geist) viszont nem. Akkor? Az isteni ismeret platóni értelemben „felvillan a lélekben, s mint a szikra által keltett világosság, már magától fejlődik tovább”.

Azaz ez is egyfajta duplex veritas. Létezik az emberi tudás, a tudós tudása, amely élhetőbbé próbálja tenni a világunkat, bár sokszor ennek ellenkezőjét éri el, valamint az a tudás, amely nem könyvekből, de még kevésbé Q1-es tanulmányokból következik – ez a művészet és a filozófia terrénuma. Ez a belátás hirtelen feltárul előttünk, ahogy az ember meglátja a sorsát, szembesül mindazzal, ami az embert emberré teszi.

Az angyal pedig az isteni ismeret közvetítője. Az angyalnak „elődje” Hermész, az istenek küldötte. Jó és rossz hír vivője. Neki is vannak szárnyai, nyilvánvaló, hogy a keresztény hagyomány innen is merített. Az angyal héber neve, a malách (מלאך), ahogy a görög angelos (αγγελος) hírnököt, követet jelent. Istennél alacsonyabb, embernél magasabb. Nincs nemük, nem az időben élnek, térben bárhova mozoghatnak. Az egyik első angyal a Bibliában meghirdeti Ábrahámnak a fia születését. A másik (vagy ugyanaz) lefogja a kezét, amikor a tört fiára

emeli. Angyal jelenti be Máriának a megváltó eljövételét. Az annunciáció a reneszánsztól kezdve a festészet kedvelt sujet-je. A szent iratokból tudjuk, hogy van jó angyal és van bukott, avagy rossz angyal. Az ábrázolásokból pedig, hogy van egy harmadik is: az angyal mint *giccs*. Raffaello angyalai egérpadokon, esernyőn vagy bevásárlószatyrokon vagy akár síremlékeken.

Ahogy a képeken is látható, hol ilyen, hol olyan formában. Ezek a fotók – akár a barokk festészet – a fény és az árnyék játékával operálnak. Egyszer angyal mint műalkotás, egyszer angyal mint díszítő elem, sajátos interakcióban egymással. Vagy angyalok mint gyertyák, amelyek aztán „csonkig égnek”. Hogy utána mi marad? Néma csend. Temetői csend. A művészet csendje. Mert a fotó elkap egy pillanatot, ám ezeken a képeken nem a tovatűnés, sokkal inkább a megmaradás érzékelhető. Amire a temető csendjében nyugvó halottak vágytak. Némaságra, ott belül, kilépve az impassibilis világból. Ahol már a jelenlétükre sem kíváncsi senki. Ahol a „még élők” (Kierkegaard) önmagukat siratják el a megholt lakodalomba illő temetésén, majd a sírokhoz kijárva, mélán elmerengenek a múlttól.

A fotós szeme látja a pillanatot, a kép rögzíti, azaz valahogyan elpusztítja a pillanatot. Nem ellentmondás? Nem. A kép mindig pillanatot kap el (vagy ahogy a fotósok mondják: kap le), de ez a pillanat állapotá tágul. Az angyalok többsége ebből a szempontból jó példa, hisz éppen az örök kifejeződései, amelyeknek – látszólag – nincs közük az időhöz. Az örök ugyanis időn kívüli. Ám a pillanat ugyancsak kívül áll az időn. Ekként akár érintkezhetnének is egymással. Meg is teszik. Pontosan ott, a képek pillanatai által közvetített megmaradóban. Amit csak a művészet képes kifejezni.

Mindig mondtam / mondom: *művészet nélkül lehet élni, csak nem biztos, hogy érdemes.* Ahogy Ovidius írja a *Metamorphoses*-ben:

„Új alakokká vált testekről indít a lelkem
szólani; isteneink! (hisz ez is mind általatos
lett), adjatok ihletet, és a világ eredő idejétől
végig, az én koromig legyetek vezetői dalomnak.”

(Elhangzott Dömötör Mihály *Metamorfózis* kiállításának megnyitóján 2021. október 18-án.)